

DİL ARAŞTIRMALARI

Journal of Language Studies

Yıl/Year: 18, Dönem/Period: 2024-Bahar/Spring, Sayı/Number: 34

ISSN 1307-7821 | e-ISSN 2757-8003

YAYIN DEĞERLENDİRME

Review

1876-1923 Yılları Arasında Anadolu Sahasında Yayımlanan Dil bilgisi Kitaplarındaki Terimlerin Karşılaştırması

Öztürk, Neslihan. (2023). *1876-1923 Yılları Arasında Anadolu Sahasında Yayımlanan Dil bilgisi kitaplarındaki Terimlerin Karşılaştırması*. Ankara: Pegem Akademi, 652 s. ISBN: 9786256357952.

Ayşe Afacan Süğümlü

Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Ordu/Türkiye

e-posta ayseafacansugumlu@gmail.com

orcid 0000-0002-6772-9598

Atrf

Citation

Afacan Süğümlü, Ayşe (2023). 1876-1923 Yılları Arasında Anadolu Sahasında Yayımlanan Dil bilgisi Kitaplarındaki Terimlerin Karşılaştırması. *Dil Araştırmaları*, 34: 337-341.

Başvuru

Submitted

08.12.2023

Revizyon

Revised

22.03.2024

Kabul

Accepted

07.04.2024

Çevrimiçi Yayın

Published Online

31.05.2024

Neslihan Öztürk'ün 2023 yılının Nisan ayında Pegem Akademi'den çıkan "1876-1923 Yılları Arasında Anadolu Sahasında Yayımlanan Dil Bilgisi Kitaplarındaki Terimlerin Karşılaştırması" adlı kitabı yaklaşık elli yıllık bir dönemde Osmanlı

Türkçesi ile yazılan dil bilgisi kitaplarındaki terimlerin karşılaştırması ile oluşturulmuştur. Bu çalışma kapsamında Anadolu sahasında yazılmış 21 dil bilgisi kitabındaki terimler karşılaştırılmıştır. Çalışma Neslihan Öztürk'ün 2022'de Prof. Dr. Dilek Ergöneç danışmanlığında hazırladığı aynı isimli yüksek lisans tezinin kitaplaştırılmış hâlidir.

Üç bölüm şeklinde hazırlanan toplam 634 sayfalık eserin ilk bölümü olan giriş bölümünde (s. 6-39) yazar; “dil” ve “dil bilgisi” kavramları üzerinde durarak farklı yazarlardan hareketle çeşitli bilgilere yer vermiştir. Türkçenin derinliğini çözebilmek için Türk dilinin tarihinde yer alan eserlerin detaylıca incelenmesi gerektiğini (s. 3) vurgulayan yazar Türk tarihinde önemli görülen dil bilgisi kitaplarının üzerinde durmuş ve ilk bölümde bu kitabın derlemine oluşturan 21 dil bilgisi kitabını ve bu kitapların yazarlarını tanıtmıştır. Yazarların doğum yerleri, eğitim hayatları, meslekleri, hizmetleri ve eserleri ana hatlarıyla anlatılmış, hemen arkasından da yazarların kitapları tanıtılmıştır. Bazı yazarlar ile ilgili daha sınırlı bilgiye rastlanmakla birlikte kitapların daha ayrıntılı (ilk baskıları ve sonrasında varsa basım sayıları, günümüz Türkçesine aktarılmışsa bununla ilgili bilgiler vd.) bulunmaktadır. Ayrıca kitabın yazılış amacı, bölümleri ve işlenen konular da kısaca ele alınmıştır. Buraya kadar olan genel literatür bilgisinden sonra eserde “İlgili Araştırmalar” başlığı bulunmaktadır. Bu bölümde herhangi bir sıralama yapılmadan derlemdeki kitaplarla ilgili araştırmalar bibliyografya gibi kısa açıklamalarla verilmiştir. 21 dil bilgisi kitabından oluşan eserin derleminde *Kavâid-i Türkiye* (Ahmet Cevdet Paşa), *İlm-i Sarf-ı Türkî* (Süleyman Hüsnü Paşa), *Nahv-ı Osmânî* (Selim Sabit), *Sarf-ı Osmânî* (Selim Sabit), *Kavâid-i Lisân-ı Türkî* (Halit Ziya Bey), *Mutavvel Sarf-ı Osmânî* (Mihri), *Amelî ve Nazarî Talim-i Lisân-ı Osmânî* (Ahmet Rasim), *Nev Usûl Sarf-ı Türkî* (Şemsettin Sami), *Kavâid-i Lisân-ı Türkî* (Tahir Kenan), *Mükemmel Osmanlı Sarfı* (Manastırlı Mehmet Rıfat), *Hâce-i Lisân-ı Osmânî* (Manastırlı Mehmet Rıfat), *Kavâid-i Lisân-ı Osmânî* (Ömer Sıtkı), *Mükemmel Kavâid-i Lisân-ı Osmânî* (Ömer Sıtkı), *Üss-i Lisân-ı Türkî* (Mehmet Sadık), *Külliyat-ı Kavâid-i Lisân-ı Osmânî* (Raşit), *Nahv-ı Osmânî* (Şeyh Vasfî), *Türkçe Sarf ve Nahiv* (Hüseyin Cahit), *Mufassal Yeni Sarf-ı Osmânî* (Ahmet Cevat Emre), *Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisân-ı Osmânî Sarf ve Nahiv* (Ahmet Cevat Emre), *Türk Dilinin Sarf ve Nahvi* (Köprülüzade Mehmet Fuat ve Süleyman Saip) ve *Türkçe Yeni Sarf ve Nahiv* (Mithat Sadullah) yer almaktadır.

İkinci bölüm “İnceleme” başlığını taşıyan ikinci bölümde dokuz kelime türü (isim, sıfat, zamir, fiil, fiilimsi, zarf, edat, bağlaç, ünlem) yazarların görüşleri ile birlikte (s. 45-52) ele alınmıştır. Burada kelime türlerine fiilimsilerin de dahil edilmesi dikkat çekmektedir. Korkmaz, Ergin Banguoğlu vb. yazarların kitaplarda fiilimsiyi ayrı bir kelime türü olarak ele almamaları yazarın bu tasarrufunu dikkat çekici kılmaktadır. Yine bu kısımda ilgili kelime türüne ait tanım ve örnekler yazar ve basım tarihi esasına göre sıralanmıştır. Örneğin “İsim” başlığında Berke Vardar, Tahsin Banguoğlu, Zeynep Korkmaz, Haydar Ediskun ve Muharrem Ergin’in “isim” türüne dair tanımları ve örnekleri bulunmaktadır.

Kitabın üçüncü ve en hacimli bölümünde (s. 55-621) “Terimlerin Karşılaştırılması” başlığı ile kitabın derlemine oluşturan dil bilgisi kitaplarında yer

alan isim, sıfat, zamir, fiil, fiilimsi, zarf, edat, bağlaç ve ünlem kelime türleri başlıklandırılarak her bir kelime türü ile ilgili terimlere, bu terimlerin işlevlerine ve terimlerle ilgili tanıklara (örneklere) yer verilmiştir. Yazarın bu kısımda “örnek” yerine “tanık” kavramını kullanması dikkat çekmektedir. Kaynak sıralaması eserlerin basım tarihlerine göre yapılmıştır. Bu terimlerle ilgili tablolar hazırlanarak terimler karşılaştırılmıştır. Bu bölümde kategorik alt başlıkları bulunan kelime türlerinin yapılandırılması şu şekildedir:

İsim (18)	somut isim, soyut isim, cins isim, özel isim, topluluk ismi, işaret ismi, sayı ismi, yer ve zaman ismi, alet ismi, küçültme anlamı veren isim, mensubiyet bildiren isimler, vasıf bildiren isimler, türemiş isim ve türemesi olmayan isim, birleşik isim, erkek ve dişi isimleri, teklik ve çokluk isimleri, ismin hâlleri ve isim tamlaması
Sıfat (6)	niteleme sıfatı, belirtme sıfatı, iyelik grubu sıfatı, alet ismi, zaman ve yer ismi, sıfat tamlaması
Zamir (12)	şahıs zamiri, dönüşlülük zamiri, işaret zamiri, belirsizlik zamiri, soru zamiri, aitlik zamiri, iyelik zamiri, bağlama zamiri, isimlerin sonuna gelen zamir, fiillerin sonuna gelen zamir, Farsça zamirler, Arapça zamirler
Fiil (14)	fiilde kişi, fiilde zaman, olumlu fiil, olumsuz fiil, soru fiili, basit fiil, birleşik fiil, fiil çatısı, bildirme kipleri, tasarlama kipleri, ek fiil, basit kipli fiil, birleşik kipli fiil ve Farsça fiiller
Fiilimsi (3)	isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil
Zarf (9)	durum zarfı, zaman zarfı, yer ve yön zarfı, miktar (azlık - çokluk) zarfı, soru zarfı, dereceleme zarfı, onaylama zarfı, olumsuzluk zarfı ve belirsizlik zarfı

Edat, bağlaç ve ünlem türüne dair ise kategorik alt başlık bulunmamakta, bunlarda yalnızca veriler başlıklandırılmaktadır. Bunların dağılımı ise şu şekildedir:

Edat (120)	acaba, aher, ahir, ancak, ara, artık, asla, bâ, barça, barı, başka, bazı, beri, bî, binaen, birle, bütün, -CA, -CAK, -cAsInA, -cIlayIn, cihetiyle, çak, dağı, daha, daima, -dâr, -DE, değil, dek / değin, -Den, -Dir bildirme eki, diye, doğru, dolayı, -E, ebed, ebada, ekser, ekseriya, elbette, emes / ermes, en, evet ve he, evvel, ezal, gâh, -gâr, gayet, -geli / -galı, gibi, göre, -gulük / -güçük, hâlâ, hayır, hem, hemen, henüz, hep, her, her ne kadar, hiç, -î, için, içre, iken, ila, ile, ile beraber, imdi / şimdi, kaçan, kadar, kanı, -kâr, karşı, kayan, kayda, kaysı, kayu, -ki, kim, -leyin, -II / -IU, -IIk / -IUK, -mânend, -mend, -msI, mi soru eki, nâ, -nak, nâşî, ne, nece / neçe, neçük / nütük / netük / nitek, nere, nice, o, önce, öyle, pek, peki, rağmen, -rAk, -sI / -sU, -sIz / -sUz, -sIzIn, sonra, şol, şöyle, ta, üzere, üzerine, vâri, -ver, akın, yalnız, yana, -yâr, yine, yok.
Bağlaç (48)	âdetâ, alâ, ama, ancak, bari, belki, bile, binaberin, binaenaleyh, çünkü, da / de, dahi, deyü, eğer, egerçi, fakat, gerek...gerek, güya, hâlbuki, hatta, hele, hem...hem, hususiyle / hususan / ale'l-husus, ile, illa, ise, keşke, ki, lakin, maada, mademki, mamafih, meğer, mesela ve misal, ne...ne, nitekim, sanki, şayet, ta ki, tek, ve, ya / ya...ya, yahut, yani, yine, yoksa, zinhar, zira.

Ünlem a, acayip, aferin, ah, aman, ay, be / behey, eh, ey, eyâ, eyvah, ha, hani, (36) haşa, hay hay, haydi, hele, hey, heyhat, işte, iy, keşke, o, öf, of, oh, pehpeh, sus, uf, vah, vay, ya, yahu, yazık, yuf, zinhar.

Edat, bağlaç ve ünlemlerin ele alınan kitaplarda nasıl verildiği örnek cümlelerle kitapta bulunmaktadır. İnceleme yapılırken kitaplarda kelime türlerinin öncelikle hangi terimle isimlendirildikleri ve terimlerin tanımları verilmektedir. Bu incelemeler sadece konuya yer veren kitaplar ele alınarak yapılmıştır. Ayrıca ele alınan konuyla ilgili terim örneklerine de yer verilmiştir. Örneğin genel olarak “İsim” kelime türü başlığında Ahmet Cevdet Paşa, Süleyman Hüsnü Paşa, Selim Sabit, Halit Ziya, Mihri, Şemsettin Sami, Tahir Kenan, Mehmet Rıfat, Ahmet Rasim, Mehmet Sadık, Ömer Sıtkı, Raşit, Hüseyin Cahit, Şeyh Vasfi Efendi, Köprülüzade Mehmet Fuat ve Süleyman Saip, Mithat Sadullah, Ahmet Cevat Emre'nin kitaplarındaki tanımlar ve örnekler sırasıyla bulunmaktadır. İsimlerin ele alındığı dokuz kitapta örnek bulunurken sekiz kitapta örnek bulunmamaktadır. Bununla beraber dört kitapta (Selim Sabit - NO, Tahir Kenan -KLT, Ömer Sıtkı - MKLO, Şeyh Vasfi - NO) ise isimlerle ilgili inceleme yapılmadığı görülür. Ayrıca eserde Tablo 1 verileri olmasına rağmen bu verilerle ilgili yorum yapılmaması dikkat çekmektedir. Kitapta yer alan Tablo 1 aşağıdadır:

Tablo 1. İsim Türüyle İlgili Terimlerin Karşılaştırması

	İsim	Esmâ	İsm-i mutlak	İsm-i maddi	İsm-i zat	Mutlaka İsimler	İsm-i ayın	Maddi zevat	İsm-i mücerret	İsm-i mana	Manevi zevat	İsm-i cins	İsm-i âm	İsm-i alem	Alem
Ahmet Cevdet Paşa/ KT	+														
Süleyman Hüsnü Paşa/ İST	+											+		+	
Selim Sabit/ NO															
Selim Sabit/ SO	+											+			+
Halit Ziya/ KLT	+			+					+				+		
Mihri/ MSO	+		+									+	+		+
Şemsettin Sami/ NUST	+												+		+
Tahir Kenan/ KLT		+	+		+		+			+		+	+		+
Mehmet Rıfat/ MOS	+					+						+	+		+
Mehmet Rıfat/ HLO	+											+		+	
Ömer Sıtkı/ KLO	+														
Ahmet Rasim/ ANTLO	+						+			+		+			
Mehmet Sadık/ ÜLT	+													+	
Ömer Sıtkı/ MKLO												+			
Raşit/ KKLO	+		+							+		+			+
Şeyh Vasfi/ NO															
Şeyh Vasfi Efendi/ MYSO	+											+			
Hüseyin Cahit/ TSN	+						+			+		+	+	+	
Köprülüzade Mehmet Fuat ve Süleyman Saip/ TDSN	+											+			
Mithat Sadullah/ TYSN	+						+					+			
Ahmet Cevat Emre/ TSNEL	+							+		+	+	+			

Eserde 40 farklı karşılaştırma tablosundan (isimler yedi, sıfatlar altı, zamirler dört, fiiller dokuz, fiilimsiler dokuz, zarflar iki, edatlar bir, bağlaçlar bir ve ünlemler bir tablo) hareketle oldukça ayrıntılı karşılaştırmalara imkan verilmekte ayrıca eserler basım yıllarına göre sıralandığı için terimlerin zamana bağlı değişimleri de görülmektedir.

Sonuç kısmı incelenecek olursa oldukça hacimli olan eserin sonuç kısmının daha zengin sunulması beklenebilirdi. Örneğin her kelime türü ile ilgili birer paragraf

bilgi vermek yerine derlemi oluşturan 21 dil bilgisi kitabının da karşılaştırmaları yapılabilir. Kelime türlerinin eserlere ve yazarlara göre değerlendirme biçimleri tartışılabilirdi. Yine bu bölümde eserler arasında tanıklar (örnekler) bakımından en zengin olan kitabın Tahir Kenan'ın eseri olduğu ifade edilmiş ancak eserde sayısal bir veri sunulmadığı görülmüştür. Ayrıca kitaplardan bazılarının terim konusunda birbirinden etkilendiği dikkat çekmektedir. Tahir Kenan'ın ve Mehmet Rauf'un kitaplarındaki bazı tanıkların başka gramerciler tarafından kullanıldığı verilirken bu gramercilerin kim olduğu sonuç bölümünde bulunmamaktadır.

Kitapta yer yer bazı kelime ve kelime gruplarının günümüz karşılıkları dipnot olarak verilmiştir. Kitabın zengin sayılabilecek kaynakça bölümünde bazı temel kaynakların (örneğin, Hamza Zülfikar, *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*) gözden kaçtığı görülmektedir.

Sonuç olarak çalışma, 1876-1923 yılları arasında Anadolu sahasında yayımlanan 21 dil bilgisi kitabındaki terimlerin ayrıntılı bir biçimde incelenmesini ve karşılaştırılmasını konu edilmekte, ilgili dil bilgisi terimlerinin karşılaştırılmasınaimkan sağlamakta ve gerek terim bilimi gerekse sözlük bilimi çalışanlarına katkı sağlamaya adaydır. Ayrıca eserde yaklaşık 50 yıllık dönemde Anadolu sahasındaki Türk dilinin morfolojik özelliklerinin de ele alınması da dikkate değerdir. Dil bilgisi kitaplarının incelenmesinin dil bilgisinin gelişimine de katkı sağlayacağı muhakkaktır. Bu sayede dil bilgisi öğretiminde terminoloji sorununa ve buna bağlı olarak Türkçe öğretimi çalışmalarına fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Bilim uzmanı Neslihan Öztürk'e bu çalışması için teşekkür eder, oldukça az çalışanın olduğu bu alandaki yayınlarına devam etmesini dileriz.